

SS AGDA's forlis 15. januar 1944

Af Hans Urbak

Denne artikel er skrevet i anledning af 80-året for AGDA's forlis og for at mindes de omkomne og pårørende. Derudover kender vi i dag flere detaljer om, hvor og hvornår de omkomne blev bjærget.

SS AGDA var bygget på Howalt Werke i Kiel 1896. Skibet var på 49 bruttoregister tons og 23 m lang, 5 m bred og stak med last og passagerer 2 meter. SS AGDA var godkendt til at sejle med 35 passagerer og en besætning på fire mand.

Dampskibet blev erhvervet 25. august 1896 af Horsens Dampbaadsselskab A/S og Horsens Dampskibsselskab A/S. Fra 13. oktober 1919 til 15. januar 1944 sejlede dampskibet AGDA daglig på ruten fra Horsens – Alrø – Hjarnø – Snaptun og Endelave med gods og passagerer. Nogle gange var der også grise med til Horsens Svineslagteri. Landbrugsministeriets Svinereguleringsudvalg indførte svinekort i 1933 for at regulere produktionen. Et svinekort gav tilladelse til levering af et svin til slagteriet. Vi kender nogle kuverter, der har indeholdt sådanne svinekort sendt med SS AGDA. Dette er godt beskrevet i PHT (nr. 2 -1988, side 33) af Toke Nørby i artiklen: "Stemplet "Fra Hjarnø" og "S/S Agda" skibspost."

Utæt kedel

Omkring nytåret 1944 var der opstået en utæthed i AGDA's kedel, og man ventede på en autogensvejer, som kom fredag den 14. januar. I løbet af eftermiddagen kunne svejseren meddele, at kedlen atter var funktionsdygtig. Så skulle der fyres op igen på næsten fuldt tryk, hvilken tog ca. en dags tid, inden Statens Skibstilsyns repræsentant fra Aarhus kunne godkende AGDA til fortsat drift.

Lørdag den 15. januar 1944 afsejlede AGDA fra Horsens med et par timers forsinkelse, men det fandt kaptajn Mortensen ikke ville være noget problem, selvom det ville være mørkt, inden de kom ud til Endelave. Han og besætningen havde sejlet turen i mørke mange gange. På grund af krigen var der ikke lys ved anløbsstederne, hvilket fik dramatiske konsekvenser. Efter Snaptun gik turen direkte til Endelave.

Købmand Aage Petersen

Følgende ved vi fra købmand Aages Petersens dagbog, som blev gengivet i Østjysk Hjemstavn af skoleinspektør Knud Nymand, Aarhus.

Model af SS AGDA.
Står på Endelave Museum.

Svinekort.

Lørdag den 15. januar 1944 kl. 18.40 sad købmand Aage Petersen og fru Ragna og spiste. De havde hørt, at *AGDA* ville være ca. et par timer forsinket, men de ventede ikke nogen med båden. Derimod var deres nabo, Aages bror Harald, samt nevøen Sven Evald og hans nyforlovede Karen Margrethe Røglér ombord. *Agda* forventes at være i havn ca. kl. 19. Kl. 18.45 lød en uhyggelig eksplosion. Ruderne klirrede inde hos Aage, men der er jo krig, og der skete så meget. Lidt efter spiste man videre, og måske kunne besætningen på *AGDA* fortælle noget om eksplosionen, når båden om lidt ville være i land. En af de næste replikker kom fra Ragna Petersen: "Ja, ved du hvad, hvis du havde været med damperen, tror jeg nok, at jeg ville have været nervøs."

Uden kommentarer sprang Aage op fra sin stol og løb ned til "trekanten" – et lille anlæg for enden af broen ud til havnen. Her var der allerede nogle mennesker forsamlet, og emnet var naturligvis: *AGDA*.

Ude på havnen havde Inger (Haralds datter) og de andre ventende set *AGDA*'s røde lanterne kl. 18.40. Båden var jo kun ca. 20 minutters sejlads fra øen. Så havde man hørt eksplosionen, og siden da havde man ikke kunnet se lanterne.

Aage Petersen blev grebet af angst og løb ind på telefoncentralen, der var hos Aages storebror Emil, hvorfra han ringede til lodsens på Hjarnø og da denne hørte om det passerede, meddelte han kort: Vi sejler med det samme!

Eftersøgningen

Kort tid efter afgik første fiskerbåd fra Endelave, og lidt senere fulgte yderligere fire både fra øen. Kort tid efter vidste mange på Endelave, at det var *AGDA*, der var blevet ramt af en katastrofe. Da besætningen på den første båd returnerede til Endelave, kunne de fortælle, at en af fiskerbådene var løbet på vraget af damperen, og at man indtil nu kun havde fundet drivende vraggoods, - ingen overlevende.

Indtil midnat fortsatte eftersøgningen på ulykkesstedet. Lods båden fra Hjarnø havde en anvendelig projektør, og da SS Horsens også nåede frem, kunne man gennemsøge farvandet med skarpe projektører. Under eftersøgningen efter overlevende fandt man kun vragrester, men der var ingen spor af besætning eller passagerer.

Først da der kom dykkere til den 18. januar 1944 lykkedes det at finde omkomne, mere herom senere. Bjærgningen af vragdele varede frem til slutningen af sommeren. Kedlen blev hævet 9. maj 1944, og tre dage senere kom stævnen op. Den 29. maj 1944 finder dykkeren to lig under nogle stålplader i maskinrummet, og få dage efter bliver skroget også hævet.

Telegram fra kongen

Mandag den 17. januar 1944 modtog Horsens Dampskibsselskab følgende telegram fra kong Christian X.

**"Dronningen og jeg udtaler vor hjerteligste
Deltagelse i Anledning af "AGDA"s forlis
Chr. R."**

Årsagen

Der gik mange rygter om årsagen til eksplosionen. Var det kedlen, der sprang på grund af dårligt arbejde i forbindelse med svejsningen? Var det kaptajn Mortensen, der var kommet udenfor den oprindelige rute, *AGDA* sejlede? Der var også antydning af for højt tryk på kedlen, da den havde været fyret for hårdt. Det

sidste kunne søfartsstyrelse afvise, idet der er to sikkerhedsventiler, som ville forhindre, at det skete. Det viste sig senere at være en magnetmine, der gjorde det grusomme ved AGDA og passagererne. Det var dog ikke det, man kunne læse i aviserne.

I hæftet "HISTORIEN OM SKIBSKATASTROFEN VED ENDELAVE" kan vi læse: "Minen der formentlig stammede fra et engelsk bombefly, der blev forfulgt af tyske jagerfly. For lettere at kunne undslippe forfølgerne smed bombeflyet sin last af miner. To miner faldt ved Rårup, og det er formentlig en tredje af dette bombeflys miner, der kom til at betyde AGDA's endeligt."

Ifølge formand for Museumsforeningen Endelave Ib Elgaard kan Royal Air Force ikke bekræfte den episode. Når miner blev kastet ned var det med faldskærm, hvilket kan være årsag til, at minerne kan flytte sig med strømmen.

Under bjergningsarbejdet kunne man konstatere, at AGDA var kommet ud af kurs med ca. 200 meter. Først da der kom dykkere tilstede, fandt de lig på bunden omkring ulykkesstedet. Tirsdag den 18. januar 1944 fandt de tre omkomne og dagen efter yderligere én. Vi skulle frem til den 29. januar 1944, hvor yderligere tre blev fundet. Under afsnittet "De omkomne" beskrives nærmere, hvornår de er fundet og hvor.

AGDA's stævn.

Afskrift fra Søforhøret

Forlist efter Eksplosion d. 15/ 1 44 ved Jyllands Ø.-Kyst; 14 Omkomne.

Søforhør i Horsens d. 26/ 2 44. Forlisanmeldelse dat. Horsens d. 1/ 5 44.

Kl. ca. 1900, da A. befandt sig i Farvandet mellem Hjarnø og Endelave ca. 2,5 Sm. NNV. af Endelave Havn hørtes fra Endelave en voldsom Eksplosion, hvorefter A. var forsvundet. Skibe, der sejlede ud til Assistance, fandt kun Vragrester af A.

Anm. 1. Herefter følger navnene på i omkomne.

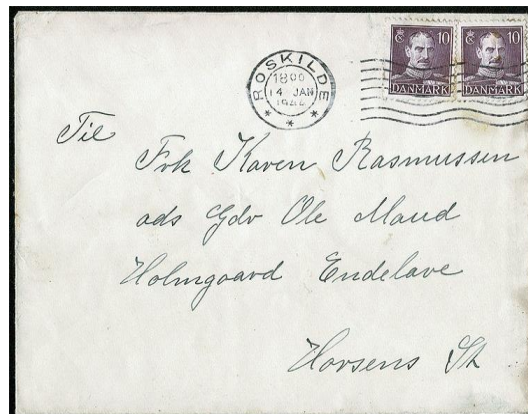
Anm. 2. Ministeriet maa antage, at Eksplosionen skyldes Krigsaarsager.

Posten:

Postsækken blev fundet tre uger efter forliset. Præcis hvor mange breve eller kort, der var med, ved vi ikke, men i dag kender vi til fire bevarede breve.

1. Brev sendt fra Hvirring-Hornborg Pastorat til Sognepræsten på Endelave, Horsens. Desværre kan bynavn og dato ikke ses. Sognepræsten bekræfter, at dette brev har været med AGDA 15. januar 1944. Ejeren er ukendt af forfatteren.
2. Brev sendt af Blandfort Jensen fra Korsør 14. januar 1944 til Frøken Kirstine Poulsen, Endelave, Horsens. Brevet er i dansk ejendom. Ejeren er kendt af forfatteren

3. Brev sendt fra Odense uden afsender. Stemplet Odense 1 kl. 18.00 14. januar 1944 til frk. Olivia Knudsen, Endelave, pr. Horsens. Lagt i en pergamentkuvert "Heri en under Postforsendelsen beskadiget Forsendelse". Ejeren er kendt af forfatteren
4. Brev sendt fra Roskilde og stemplet Roskilde kl. 18.00 14. januar 1944 til frk. Karen Rasmussen, adr. Gdr. Ole Mand, Holmgaard, Endelave, Horsens St. Afsender Chr. Jensen, Storemølløvænget 1, Roskilde. Ejes af forfatteren.

Brev fra Roskilde 14. januar 1944 fundet på bunden af Kattegat ca. tre uger efter forliset.

De omkomne:

Alle ombord omkom lørdag den 15. januar 1944 kl. 18.45. De er nedenunder i den nummerorden de blev fundet efter forliset.

Nr. 1 Gårdejer Ejnar Schildknecht Hoe, Louiselund. 41 år. Fundet 18. januar 1944 kl. 11.45 og begravet 21. januar 1944 på Endelave kirkegård. Ejnar rejste sammen med sønnen Carl Johan Schildknecht Hoe (nr. 3), Poul Erik Zederkoff Hansen (11) og Poul Eriks mor til Horsens for at se på konfirmationstøj.

Nr. 2 Laura Edithline Pedersen, Sdr. Vissing. 28 år. Fundet 18. januar 1944 kl. 12.45 og begravet 22. januar 1944 på Sdr. Vissing Sogns kirkegård, Thyrsted Herred, Skanderborg Amt. Husbestyrerinde for Leo Frede Darling Nielsen (nr. 12).

Nr. 3 Skoleelev Carl Johan Schildknecht Hoe, Louiselund. Kunne være fyldt 14 år den 16. januar 1944. Fundet 18. januar 1944 og begravet 21. januar 1944 kl. 13.45 på Endelave kirkegård. Var sammen med sin far (nr. 1) i Horsens for at se på tøj til konfirmationen i april måned.

Nr. 4 Agnes Johanne Rasmussen, Endelave. 62 år. Mor til 13 børn i alderen fra 21-40 år samt et ukendt antal børnebørn. Liget fundet 19. januar 1944 januar kl. 14.00 og begravet på Endelave kirkegård 21. januar 1944.

Nr. 5 Kaptajn Karl Edvard Mortensen. Født 11. april 1907. 36 år. Liget fundet af en dykker 29. januar 1944 kl. 12.50 og bragt til Horsens Kommunehospital. Begravet på Endelave kirkegård 1. februar 1944.

Nr. 6 Mejerist Sven Evald Petersen, Endelave. 21 år. Liget fundet af en dykker 29. januar 1944 i nærheden af ulykkesstedet kl. 13.15 og bragt til Horsens Kommunehospital. Begravet på Endelave kirkegård 1. februar 1944. Han arbejdede som mejerist i Nærheden af Faster, hvor han havde lært Karen Margrethe Røgler (nr. 10) at kende, og de blev forlovet kort tid før jul 1943.

Nr. 7 Valdemar Sørensen Skibsfører af M/S "Ernte" af Horsens. 28 år. Liget fundet af en dykker ved AGDA's vrage 29. januar 1944 og bragt til Horsens Kommunehospital. Begravet på Endelave kirkegård 1. februar.

Nr. 8 Maskinmester Leo Jensen, Fredericiagade 47, Horsens. Født i Auning sogn 21. november 1905. 38 år. Fundet den 1. maj 1944 i Rødby havn, Lolland og begravet 8. maj 1944 på Horsens Østre Kirkegård.

Nr. 9 Missionær Anna Mikolin Søndberg, Hellerup. Født 14. marts 1896, 47 år. død 15. januar 1944 ved skibsforslis ved Endelave og fundet 3. maj 1944 ved Grydenæs Odde nær Kolby, Samsø. Begravet 8. maj 1944 Spentrup Kirkegård og Sogn, Nørhald Herred, Randers Amt. Anna Søndberg uddannet lærerinde var udsendt som missionær for Det Danske Missionselskab til Indien 1926 – 1940.

Nr. 10 Karen Margrethe Røgler, Faster pr. Skjern. Født i Davids Sogn, København 4. april 1923. 20 år. Sven Evalds (nr.6) nyforlovede som Haralds (nr. 13) familie havde glædet sig meget til at hilse på. Fundet på Stubberup strand, Stubberup sogn, Bjerger Herred, Odense Amt den 25. maj 1944. Begravet Faster Kirkegård 1. juni 1944. Hendes adoptivforældre fik lavet dette monument til minde om Karen Margrethe og forliset. Findes stadig på kirkegården i Faster.

Nr. 11 Skoleelev Poul Erik Zederkoff Hansen, Endelave. 13 år. Liget fundet af en dykker 28. maj 1944 i bunden af maskinrummet på AGDA. Liget var dækket af nogle store stålplader og var stærkt opløst på grund af 4½ måneders ophold i vandet. Liget blev bragt til Horsens Kommunehospital. Begravet på Endelave kirkegård 1. juni 1944. Til alt held for Pouls Eriks mor udsatte hun hjemrejsen for at benytte sig af lejligheden til at besøge sin bror i Løsning.

Nr. 12 Fabrikant Leo Frede Darling Nielsen, Horsens. Født 4. november 1899. 44 år. Begravet på Horsens Østre kirkegård, Horsens 2. juni 1944. Liget fundet af en dykker 28. maj 1944 i bunden af maskinrummet på AGDA. Liget var dækket af nogle store stålplader og var stærkt opløst på grund af det lange ophold i vandet. Liget blev bragt til Horsens Kommunehospital.

Nr. 13 Fisker Harald Petersen, Endelave født 9. januar 1896. Harald blev 48 år. Liget fundet 7. juni kl. 16.30 ved strandbredden sydvest for Jettehøj på Samsø, ført til Sygehuset i Tranbjerg Sogn, Samsø. Begravet 10. juni 1944 på Tranbjerg kirkegård som ukendt mand. Efter begravelsen blev liget igen gravet op den 4. juli 1944 og ført til Endelave, hvor det samme dag blev begravet på kirkegården, uden jordpåkastelse. Haralds familie var hårdt ramt ved AGDAs forlis, hvor de ud over Harald også mistede Sven Evald (nr. 6) og hans nyforlovede Karen Margrethe Røgler (nr. 10).

Nr. 14 Matros Ove Kai Lundgren, Christiansholmsgade 27, Horsens. Født 15. oktober 1906. 37 år. Flere kilder oplyste, at han blev fundet på Sveriges vestkyst, men det har aldrig været bevist. **Nu ved vi** om et "Likfynd ved Apelviken" om eftermiddagen nær Varberg 10. juni 1944. Han blev begravet dagen efter som ukendt person på S:T Jörgens Kyrkogård, Gödestadsvägen 2, Varberg. Vi ved, at den 11. juni 1944 er matros Ole Kai Lundgren begravet på S:T. Jörgens Kyrkogård. Så indtil videre tror vi der er tale om samme person.

Likfynd vid Apelviken. På lördags-
eftermiddagen flöt ett lik i land norr
om Subbebergets fyr. Man kunde
konstatera att det hörrörde från en
mansperson. Det hade emellertid le-
gat i vattnet länge och var i mycket
starkt upplösningstillstånd. Krimi-
nalpolisen upplyste på söndagskväl-
len att man kommer att jordfästa
mannen såsom okänd då det inte
finns några som helst möjligheter att
identifiera honom. I staden var man
emellertid ganska allmänt av den
uppfattningen att liket härrörde från
någon norsk flyktning, som försökt
rymma från ett fartyg och inte lyc-
kats ta sig i land utan omkommit.
Det är nämligen inte känt att någon
mansperson försvunnit kring Var-
berg under den senaste tiden.

Udklip fra Tidningen Halland 12.6.1944.

Monument for Karen Margrethe Røgler.

Bag hver af disse navne ligger en stor tragedie.

Aviserne skrev ikke meget om, at årsagen til katastrofen var en minesprængning – ganske enkelt, fordi den tyske censur forbød aviserne at skrive det. Derfor brugte aviserne meget spalteplads på at fastslå andre årsager til sprængningen. AGDA's forlis var den hidtil værste skibskatastrofe i danske farvande siden 2. verdenskrigs udbrud.

Kortet viser hvor de omkomne er fundet.
A = nr. 1 – 7 + nr. 11 og 12
B = nr. 8,
C = nr. 10,
D = nr. 9,
E = nr. 13.
Nr. 14 Ove Kaj Lundgren drev ind på den svenske vestkyst ved Varberg.

Kilder:

S/S AGDA. Historien om skibskatastrofen ved Endelave. Egnssparekassen, Horsens. Ib Elgaard Endelave Museum.

PHT (nr. 2-1988 side 33) af Toke Nørby i artiklen om "Stemplet "Fra Hjarnø" og "S/S Agda" skibspost." Østjysk hjemstavns 1984. "En sømand drev i land" af Knud Nymand.

<https://faergelejet.dk>

<https://gravar.se>

<https://horsensleksikon.dk/agda>

Anna-Lena Nilsson, Länsarkivarie i Halland.